

ПСИХОЛОГІЧНІ НАУКИ

УДК К159.9:613:37.036-053.88

ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ РОЗВИТКУ НАВЧАЛЬНОЇ УСПІШНОСТІ ПІДЛІТКІВ В УМОВАХ ПРОВЕДЕННЯ РОЗВИВАЛЬНИХ ЗАНЯТЬ НА УРОКАХ ІСТОРІЇ ТА ІНТЕГРОВАНОГО КУРСУ МИСТЕЦТВА

Гаврильченко Н.М., Черненко Л.М., Гончарова Л.А.,
Разживіна Л.С., Мороз М.Р.

Середня загальноосвітня школа № 258 м. Києва

У статті розглянуто питання особливостей дослідження творчого розвитку особистості підлітків на уроках історії та інтегрованого курсу мистецтва засобами супроводу класичної музики як психолого-педагогічного впливу. Проаналізовано особливості психологічних чинників творчого розвитку особистості підлітків. Запропоновано програму розвитку творчої активності особистості учнів середнього шкільного віку. Виявлено особливості прояву творчої активності як навчальної успішності особистості підлітків. Визначено психологічні чинники творчого розвитку особистості підлітків.

Ключові слова: підліток, музичний супровід, навчальна успішність, історія, мистецтво, творчий розвиток, особистість, психологічні чинники, методики, адаптація.

Постановка проблеми. У наш час є нагальною потреба програм оптимізації творчого розвитку як навчальної успішності підлітків та подальшої самореалізації їх особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В роботах Г.С. Абрамової [1] з вікових особливостей розвитку, Л.С. Виготського [3] з розвитку вищих психічних функцій та особливостей творчого розвитку та навчальної успішності виявлено погляд на творчий розвиток, де [6; 7] основу особистості складають: здатність до саморефлексії і емпатії; воля (здатність до саморегуляції і самомотивування дослідження й пізнання, подолання труднощів в процесі досягнення цілей і реалізації своїх цінностей); творчість (як створення нового за реальних потреб).

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Серед детально розглянутих [1-7] особливостей творчої діяльності особистості невирішеними залишаються проблеми психолого-педагогічних чинників творчого розвитку як навчальної успішності особистості підлітків засобами супроводу класичної музики на уроках історії і інтегрованого курсу мистецтва.

Мета статті. Метою дослідження є вивчення особливостей творчого розвитку як навчальної успішності особистості підлітків засобами психолого-педагогічного впливу супроводу класичної музики на уроках історії і інтегрованого курсу мистецтва.

Виклад основного матеріалу. В основі психічного розвитку особистості, як основного засобу її існування [6] є творчий розвиток особистості, як співволодіння з соціальною ситуацією її розвитку. Внутрішні і зовнішні психологічні чинники є рушійною силою, спонуканням до активної творчості, що визначаються навколишнім середовищем і генетичною зумовленістю [6; 7]. Особистість підлітка у творчій діяльності в межах психолого-педагогічного впливу, розглядається як суб'єкт творчої активності і творець процесів культурного виробництва, що має на увазі

ініціативність особистості, вибірковість, свободу вибору і переваг, високий рівень самостійності [7], де одночасно передбачається високий щабель організованості занять, що досягається інтерактивністю процесу шляхом фокусування уваги учасників на значимих темах занять й складає основу цілеспрямованості творчої діяльності як навчальної успішності.

Дослідження з проблем особистісної адаптації підлітків визнає процес творчої діяльності в якості варіанту захисно-приспосовальної копінг-стратегії, котра має відносно високоорганізований комплексний характер і активізує фізичну, емоційну, когнітивну і поведінкову сфери особистісного функціонування (М. Перре; R. S. Lazarus) [8]. Процесу [6] художньої та музичної творчості притаманна адаптивна поведінка, котра стимулює комунікативні потреби, слугує відволіканням від негативної ситуації, що є ефективним механізмом зниження перешкоди входженню учасника на етапи актуалізації і оптимізації особистісних ресурсів, як мобілізація латентного ресурсу, розрішення протиріч життєдіяльності та прийняття себе в новому статусі підлітка, впливаючи на розвиток соціальних навичок спілкування та творчого потенціалу. Суть розвитку полягає в оволодінні відповідними соціальними ролями на все більш високому рівні, реалізації своїх здібностей, бо в кожній людині закладено здатність до творчості [2].

У педагогічній та віковій психології, на наше переконання, є недостатньо вивченим усвідомлення особистістю потреби в творчій реалізації особистісного досвіду відносин зі світом, набутого на початкових етапах життя та існує потреба збереження повноцінного функціонування загального механізму психіки, виокремленого С.Д. Максименка [2], а саме – опредметнення, який являє собою форму власне творчої активності. Механізмом розвитку творчого потенціалу та адаптивним ресурсом соціалізації [6] є фантазія, а уява — основа творчого процесу, що

пов'язана з дійсністю, бо створюється з пережитих людиною подій, колишнього досвіду, тож, творча діяльність залежить від набутого досвіду і чим різноманітніший досвід, тим багатша уява, має спрямованість і є емоційним зв'язком.

Групове прослуховування класичної музики у навчальному процесі уроків історії та мистецтва характеризується орієнтуванням на творчий простір, який відображає процес взаємодопомоги в емоційній та вольовій сфері особистості підлітка, де творча взаємодія в групі дає змогу підтримувати почуття гідності й позитивного «Я»; відчувати поступ в особистісному зростанні; бути самим собою і розвивати творчий потенціал, що має соціалізуючий вплив на учня, його почуття, поведінку [6]. О. І. Копитін [6; с. 69] виділяє такі чинники «арт»-впливу: *художня експресія* (відреагування, катарсис, імітація, фантазування, універсальність та індивідуалізація переживань, психічний досвід); *психотерапевтичні стосунки* (відчуття довіри та безпеки в групі, ідентифікація місця в груповій динаміці, згуртованість, міжособистісні моделі, взаємодопомога, соціальний досвід усвідомлення цінності спілкування та спільної творчості); *інтерпретація та зворотній зв'язок* (осмислення і вербалізація індивідуальних і колективних переживань, самодіагностика, інтерпретація малюнків, рефлексія, когнітивний досвід).

Психологічні принципи [6] виявлення творчого потенціалу полягають у тому, що усі вправи в груповій роботі класу мають бути побудовані на принципах поступового виявлення творчого потенціалу: здатності до виявлення творчого потенціалу; експресивних переживань; громадженні досвіду творчого самовираження; самоактуалізації в процесі рефлексії; здатності використовувати задані вправи з метою самодопомоги; критичності щодо деструктивних засобів виявлення творчого потенціалу.

Серед дидактичних принципів, що зумовлюють соціально-розвивальний ефект розглянуто: толерантне прийняття й сприйняття: відсутність оцінки, критики, порівняння; опори на позитивне: прагнення досягти кращого; опора на унікальність, неповторність; безпечної творчості: конфіденційність, хороше самопочуття; спонтанної творчості: свобода у виборі, право експериментувати; імпровізації самопрояву, розкутість [7]. Застосування музичного впливу існує в умовах освітнього процесу мислення. Робота фантазії виявляється в візуальних образах і лише потім – у словах. Образотворча робота безпечний і природний для дитини вид діяльності, «транзитний простір» (Р. Гудман, Д. Джонсон) [7].

Так, Л.С. Виготський [1] вважав малювання своєрідним оповіданням про свій розвиток і фор-

мування окремих систем психіки. Підлітки, порівняно з дорослими, більш спонтанні але часто менше здатні до рефлексії своїх почуттів та поведінки [6]. Тут художній метафоричний образ це посередник між внутрішнім світом людини та оточуючою реальністю, де через образи відбувається встановлення зв'язку з глибинно-психологічними та міфологічними пластами колективного несвідомого [7]. Використання музичних «арт-терапевтичних» методів розвиває схильність до аналізу продуктів власної творчості, рефлексії своїх психологічних особливостей, де «арт-терапія» відіграє значну роль у переживанні та зміцненні ідентичності, розробці нових, більш відповідних логіці внутрішнього розвитку особистості й суспільства патернів поведінки [7].

Заняття з історії та мистецтва у супроводі класичних музичних творів, сприяють активізації ділянок мозку, що гальмують тривожні фантазії. Природна спонтанність, експресія, відсутність рольової маски допомагають викликати відповідну емоційну реакцію підлітка, а педагог поділяє з кожною дитиною відповідальність за її особистісний розвиток, за порушення в її внутрішньому стані, в думках, почуттях, бажаннях, переживаннях, діях не формуючи особистість, намагаючись «відділити» в задалегідь вигадану форму, а допомагає відкрити в собі позитивне, те, що раніше було приховане, порушене (К. Роджерс) [3].

Також, малюнок дитини, на нашу думку, має діагностичні та терапевтичні можливості, несе особливу інформацію про стан здоров'я людини; малювання можна розглядати як спеціальну техніку для збалансованості внутрішнього стану фізичних, психічних й емоційних якостей у розвитку особистості, і в цьому процесі «ведучою» є сама дитина.

Важливим є створення, підтримка і корегування атмосфери творчої безпеки, що передбачає рівноправність, безоцінність продуктів творчої діяльності (передбачуваність їх суб'єктивної новизни), охоплення й включеність в подію, свободу вибору особистісних переваг взаємовідносин в класі, що забезпечує сприятливі умови продуктивності творчого процесу, стимулювання особистісної активності учасників в ході занять, де групова динаміка слугує актуальним джерелом зовнішнього соціального ресурсу [4; 7].

Тож, надбання сенсу життя, переживання його цінності й унікальності, осмислення і усвідомлення вже власного життєвого досвіду: стосунків зі світом, самопізнання, саморегуляції, самоорганізації та неповторності вже життєвого шляху, спонукають юну людину до подальшої творчої самореалізації.

Програма занять відповідає етапам оптимізації особистісних творчих ресурсів: мобілізація ла-

Таблиця 1

Тематичний план групових занять з розвитку творчої активності як навчальної успішності підлітків на уроках історії та мистецтва засобами психолого-педагогічного впливу супроводом класичної музики [3; 4; 7]

№ з/п	Назва етапу	Тематична дискусія	Елементи тренінгу	Самостійна робота	Разом
1	Мобілізація	2	2	1	5
2	Вирішення протиріч	4	2	1	7
3	Самопрезентація	1	1	-	2
	Усього	7	5	2	14

тентних психологічних творчих ресурсів особистості; творче вирішення протиріч й неспівпадінь в життєдіяльності; самопрезентація і розвиток творчої активності як навчальної успішності [4; 7].

1. Мобілізація латентних творчих ресурсів особистості (*тематична дискусія*). 1. Що таке самореалізація та самоорганізація. 2. Хоббі чи професія. Що головніше. Професійний розвиток це... 3. Які ритми звучать в мені та навколо та як Я відчуваю своє тіло – як друга... 4. Зображуємо життя в глині та фарбах. Виготовлення творчого продукту. 5. Моя галерея почуттів. *Література*: Г. Артшуллер [1]; Г. Бромлей [6]; П. Гордон [1]; А. Копитін [6], Дж. Платтс [8]; В. Елькин [1]; Н. Пурнис [3]. Завдання заняття: 1. Стабілізувати емоційний стан особистості учня. 2. Стимулювати творчоактивний потенціал особистості підлітка як навчальної успішності.

2. Рівні розвитку творчої активності особистості. *Гра* з розвитку креативності особистості по завданню педагога-психолога. Аналіз результатів. *Метод* активації творчого мислення «Використання аналогій» (П. Гордон [6]), як постійно діючий у творчій групі. – Групова дискусія «Життя як можливість реалізації кожного». Метод арт-терапії (А. Копитін [6]). Створення творчого продукту. – *Метод* навчання розвитку і керуванню творчим потенціалом «Системного пошуку ідей», що надає систему структурованого пошуку, де передбачається вихід за межі звичного механізму сприйняття за програмою «Латерального мислення» Е. де Боно [8]. – *Психотехніка* в нейролінгвістичному програмуванні: стратегії творчості У. Диснея [3], де замість двоактного мислення (генерація ідей – критика) запропоновано триактне (генерація – пошук рішень – критика), як розподіл складових на позиції «Мрійника», генератора ідеї, «Реаліста», пошук шляхів втілення в життя, «Критика», вишукування слабких місць (П. Гордон [4]). Аналіз результатів.

Механізм передбачав отримання зміни самоприйняття і позитивних стосунків з іншими, фокусування направленості на творчість, опори на себе,

підвищення художньо-естетичної та пізнавальної потреби, загострення відчуття новизни, розвиток креативності, творчого потенціалу. Використання психотехніки нейролінгвістичного програмування, як стратегії творчості У. Диснея [3], П. Гордон [6] та комплексу арт-засобів, де основними виступали елементи фототерапії, Дж. Платтс [6], сінематерапії, музикотерапії В. Елькин [1], пісочної терапії Н. Пурнис [6], передбачало посилення позитивних характеристик особистості і благополучне творче активне функціонування.

3. «Самопрезентація та розвиток творчої активності як навчальної успішності». *Практика*: психологія скульптури (на прикладі кількох учасників). Групове обговорення результатів. *Метод* пластичних рухів, як вивільнення творчоактивного потенціалу особистості підлітка. *Метод* арт-терапії по самопрезентації особистості в художньому самовираженні (матеріал обирається самою дитиною). Виготовлення арт-продукції. Обговорення результатів. *Терапія* «шедеврами мистецтва» (В. Елькин [1]), перформанс (літературна, музична чи театральна вистава, індивідуальна чи групова) (Н. Пурнис [3]; А. Копитін [6]). *Створення власних мандал* [6]. Груповий аналіз результатів творчої діяльності та врахування думок «експертних груп», як то «Критиків» та «Мрійників». *Вихід з запропонованих ролей та прийняття себе в новій якості розвитку творчої активності як навчальної успішності* (П. Гордон [6]). Груповий аналіз результатів. Обговорення та детальне дослідження результатів.

Заклучна частина. Короткі побажання одне одному на майбутнє. *Література*: П. Гордон [6]; А. Копитін [6], Дж. Платтс [6]; В. Елькин [3]; Н. Пурнис [6]; А. Копитін, В. Корт [6]. В третьому блоці – «Самопрезентація і самореалізація життєвої компетентності й розвитку творчої активності» – застосовано комплекс психологічних засобів, направлених на усвідомлення активної життєвої позиції юної людини, її власної життєвої компетенції, креативності, творчої активності й її розвитку, як навчальної успішності.

Таблиця 2

Показники динаміки психологічних чинників розвитку творчої активності як навчальної успішності підлітків ([4; 7])

Рівень адаптації до проведення занять, %	Рівень адаптації після проведення занять, %	Рівень рефлексії до проведення занять, %	Рівень рефлексії після проведення занять, %	Рівень творчого потенціалу до проведення занять, %	Рівень творчого потенціалу після проведення занять, %
Середньо-низький – 68 Середньо-високий – 32	Середньо-низький – 28 Середньо-високий – 72	Середньо-низький – 56 Середньо-високий – 44	Середньо-низький – 26 Середньо-високий – 74	Середньо-низький – 62 Середньо-високий – 38	Середньо-низький – 25 Середньо-високий – 75

Таблиця 3

Показники динаміки розвитку компонентів творчої активності як навчальної успішності учнів середньої ланки школи ([3; 4; 6])

Рівень розвитку когнітивного компоненту до проведення занять, %	Рівень розвитку когнітивного компонента після проведення занять, %	Рівень розвитку емоційно-оцінного компонента до проведення занять, %	Рівень розвитку емоційно-оцінного компонента після проведення занять, %	Рівень діяльнісно-вольового компонента до проведення занять, %	Рівень діяльнісно-вольового компонента після проведення занять, %
Середньо-низький – 42 Середньо-високий – 58	Середньо-низький – 28 Середньо-високий – 72	Середньо-низький – 51 Середньо-високий – 49	Середньо-низький – 25 Середньо-високий – 75	Середньо-низький – 61 Середньо-високий – 39	Середньо-низький – 26 Середньо-високий – 74

Тож, поступове ускладнення, збагачення творчих занять, направлених на стимулювання регулятивної, емоційної, комунікативної сфери через розвиток рефлексії, підвищення адаптивних функцій, розкриття особистісного творчого, життєвого психологічного потенціалу, актуалізує латентний творчий особистісний ресурс підлітка, реалізація якого зумовлює нову організацію життєдіяльності і розвиток творчої активності як навчальної успішності.

Висновки і пропозиції. У роботі проведено аналіз музичного та арт-терапевтичного впли-

ву на творчий розвиток особистості підлітка на уроках історії та мистецтва, як основи розвитку творчої активності й навчальної успішності. Особистість підлітка може розвиватися за допомогою поступового ускладнення психолого-педагогічних занять у три етапи, як мобілізація особистісного ресурсу, вирішення життєвих протиріч та прийняття нової соціальної ситуації розвитку. Основними психологічними чинниками творчого розвитку особистості підлітка виділено адаптацію, рефлексію, творчий ресурс.

Список літератури:

1. Абрамова Г.С. Возрастная психология / Г.С. Абрамова. – Екатеринбург: Деловая книга, 2002. – 704 с.
2. Василькевич Я.З. Пошукова діяльність у формуванні готовності до творчої праці / Я.З. Василькевич // Вісник Київ. ун-ту : Питання філос. наук, 1988. – Вип. 20. – С. 48-52.
3. Выготский Л.С. Развитие высших психических функций / Л.С. Выготский. – М.: Изд-во АПН, 1960. – С. 51.
4. Гончарова Л.А. Аналіз дослідження психофізіологічних чинників навчальної успішності підлітків, як основи психічного здоров'я / Л.А. Гончарова, Н.А. Михайлова // Молодий вчений: зб. наук. праць. – Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2016. – № 1(28). – Ч. 3. – С. 30-33.
5. Електронна енциклопедія. Вікіпедія. Психологічний портал / [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://ua.wikipedia.org/wiki/Портал:Психология>.
6. Карпов А.В. Психология рефлексивных механизмов деятельности / А.В. Карпов. – М.: Изд-во ИПРАН, 2004. – 424 с.
7. Копытин А.И. Арт-терапия / А.И. Копытин. – М.: Изд-во ИПРА, 2008. – 467 с.
8. Яковлева Е.Л. Психология развития творческого потенциала личности / Е.Л. Яковлева. – М.: Флинта, 1997. – 224 с.

**Гаврильченко Н.Н., Черненко Л.Н., Гончарова Л.А.,
Разживина Л.С., Мороз М.Р.**

Средняя общеобразовательная школа № 258 г. Киева

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ФАКТОРЫ РАЗВИТИЯ УЧЕБНОЙ УСПЕВАЕМОСТИ ПОДРОСТКОВ В УСЛОВИЯХ ПРОВЕДЕНИЯ РАЗВИВАЮЩИХ ЗАНЯТИЙ НА УРОКАХ ИСТОРИИ И ИНТЕГРИРОВАННОГО КУРСА ИСКУССТВА

Аннотация

В статье рассмотрены вопросы особенностей исследования творческого развития личности подростков на уроках истории и интегрированного курса искусства посредством сопровождения классической музыки как психолого-педагогического влияния. Проанализированы особенности факторов творческого развития личности подростков. Предложена программа развития творческой активности личности учеников. Выявлены особенности проявления творческой активности личности как учебной успеваемости подростков. Определены психологические факторы творческого развития личности подростков.
Ключевые слова: подросток, музыкальное сопровождение, учебная успеваемость, история, творческое развитие, личность, психологические факторы, методики, адаптация.

**Gavrilchenko N.M., Chernenko L.M., Goncharova L.A.,
Razzhivina L.S., Moroz M.R.**

Secondary School № 258, Kyiv

PROMOTIONAL DEVELOPMENT IN THE DEVELOPMENTS OF THE DEVELOPMENT OF THE DEVELOPMENT AT THE LESSONS OF THE INSTITUTE COURSES OF ART

Summary

The paper deals with the study of psychological characteristics of the factors of success of art, as the basis of mental. The features of psychological factors of art success of people. Proposed methodical and model studies of psychological factors of art of training, and the analysis of their research. The peculiarities of manifestation of art success of people. Defined psychological factors of art success of people.

Keywords: psychological factors, art-success, people, methodical, adaptation.